

IMPROVEMENT OF RESPONSIBILITY FOR THE CRIME OF CHILD Swap AND ADOPTION SECRET DISCLOSURE IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Najimov Miratdiyin Shamshetdinovich

Karakalpak State University

Head of the "Criminal Law, Procedure and Criminology" Department,
DSc. Assoc.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10990776>

ARTICLE INFO

Received: 11th April 2024

Accepted: 17th April 2024

Online: 18th April 2024

KEYWORDS

Family, child, exchange of children, adoption, custody and guardianship, divulging secrets, low intentions, greed, envy, dislike, motive.

ABSTRACT

This article examines the issues of replacing a child in the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan and strengthening responsibility for a crime related to the disclosure of the secrecy of adoption.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИДА БОЛАНИ АЛМАШТИРИБ ҚЎЙИШ ҲАМДА ФАРЗАНДЛИККА ОЛИШ СИРИНИ ОШКОР ҚИЛИШ ЖИНОЯТИ УЧУН ЖАВОБГАРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Нажимов Миратдийин Шамшетдинович

Қорақалпоқ давлат университети

“Жиноят ҳуқуқи, процесси ва криминалистика” кафедраси мудири, ю.ф.д. доц.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10990776>

ARTICLE INFO

Received: 11th April 2024

Accepted: 17th April 2024

Online: 18th April 2024

KEYWORDS

Оила, бола, болани алмаштириб қўйиш, фарзандликка олиш, васийлик ва ҳомийлик, сирини ошкор қилиш, паст ният, тамагирлик, ҳасад, адоват, жиноят мотиви.

ABSTRACT

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигида болани алмаштириб қўйиш ҳамда фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш жинояти учун жавобгарликни такомиллаштириш масалалари ўрганиб чиқилган.

Жиноят кодексининг 124-моддасида тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда қасддан болани алмаштириб қўйганлик учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган.

Худди шунингдек, ЖК 125-моддада эса қонун чиқарувчи оилага ва ёшларга қарши қаратилган бошқа бир жиноят – фарзандликка бола олувчиларнинг

ёки васийлик ва ҳомийлик органининг эркига қарши, етим ёки ота-она ғамхўрлигидан маҳрум бўлган болаларни фарзандликка олишнинг қонун билан қўриқланадиган сирини ошкор қилганлик учун жавобгарликни назарда тутган.

Мазкур жиноятларнинг умумий, махсус ва турдош объектлари олдинги параграфда таҳлил қилинган ЖКнинг 122 ва 123-моддаларида қайд этилган жиноятлар билан ўхшашдир. А.Отажоновнинг қайд этишича, болани алмаштириб қўйиш жиноятининг бевосита объекти ўз ота-онасидан ажрашиш фактига учраган боланинг қондош бўлган оила билан қариндошлик алоқаларини сақлаб қолиш, унинг нормал ривожланиши ва шаклланиш шароитларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади¹. Биз ушбу фикрга қўшила олмаймиз, чунки муаллиф бунда жиноятнинг объектига бир томонлама ёндашган. Бизнингча, ЖКнинг ушбу моддасида нафақат боланинг ҳуқуқлари билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар, балки ота-онанинг ҳам ўз фарзандини тарбиялаш, ғамхўрлик қилишга доир ҳуқуқлари билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар муҳофаза қилинади. Бу борада М.Х.Рустамбаевнинг қуйидаги фикрини нисбатан тўғри деб ҳисоблаймиз: жиноят объекти болани тарбиялаш билан боғлиқ ота-онанинг ҳуқуқларини таъминлаш борасида вужудга келадиган, шунингдек, бола туғилганидан сўнг келажакда ҳам унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишда вужудга келадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади².

Демак, ушбу жиноятнинг **асосий бевосита объекти** ўз фарзандини тарбиялаш, ғамхўрлик қилишга доир ота-оналик ҳуқуқлари ҳамда боланинг ўз оиласида яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи ҳамда келажакда юзага келадиган бошқа қонуний манфаатларини муҳофаза қилувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Зотан, Оила кодексининг 73-моддасида ота-она ўз болаларини тарбиялаш ҳуқуқига эгаллиги ва тарбиялаши шартлиги, 65-моддасида ҳар бир бола оилада яшаш ва тарбияланиш, ўз ота-онасини билиш, уларнинг ғамхўрлигидан фойдаланиш, улар билан бирга яшаш ҳуқуқига эгаллиги мустақкамлаб қўйилган. Ушбу жиноятнинг **қўшимча бевосита объекти** эса, оталик, оналик ва болаликни муҳофаза қилувчи жамият ва давлат манфаатларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

ЖКнинг 124-моддаси матнидаги мунозарали масалалардан бири жиноятнинг жабрланувчиси ҳақидаги муаммо ҳисобланади. Чунки, ушбу моддада “бола”ни алмаштириб қўйиш ҳақида норма белгиланган. Аммо қонунчиликка, хусусан, “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонунга кўра, бола деганда ўн саккиз ёшга тўлгунга (вояга етгунга) қадар бўлган шахс (шахслар) тушунилади³. Олимлар томонидан ушбу масалани тўғри тушуниш мақсадида жиноят таркибининг мазкур белгиси (“бола”) чекланган ҳолда изоҳланиши кераклиги, жабрланувчи қоида

¹ Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм: Дарслик. / Ш.Икрамов, Р.Кабулов, А.Отажонов ва бошқ. / Масъул муҳаррир: Ш.Икрамов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – Б. 161.

² Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. 3 томлик. Махсус қисм. Т.2. – Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – Б. 146.

³ Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 7 январдаги “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги ЎРҚ–139-сон Қонуни. // www.lex.uz/docs/1297315

тариқасида янги туғилган чақалоқ ҳисобланиши таъкидланган⁴. Ушбу масалада Ш.Юлдошева ҳам муайян ёндашувни илгари сурган: болани алмаштириб қўйиш – бу янги туғилган ёки эмизикли чақалоқни бошқаси билан (масалан, касал болани соғлом бола билан, қизни ўғил билан, бир миллат боласини бошқаси билан ва ҳоказо) алмаштиришда ифодаланган ҳаракатдир⁵. Аммо миллий қонунчилигимизда бола деганда, 18 ёшга тўлмаган вояга етмаган шахслар тушунилади. Юқорида билдирилган фикрлар миллий қонунчилигимизда белгиланган бола тушунчасига зид деб ҳисоблаймиз. Бу ўринда ЖКнинг 124-моддасида, бизнингча, жабрланувчи ҳисобланган боланинг ҳали чақалоқ эканлиги эмас, балки унинг ота-онаси ёки яқинларининг ушбу болани таний олиш имконига эга эмаслиги, уларнинг идроки муҳим аҳамиятга эга деб ҳисоблаймиз. Масалан, боланининг ота-онаси уни чақалоқлигидан кейин ҳам ёки 18 ёшга тўлгунга қадар кўрмаган бўлиши мумкин. Бундай ҳолатда муайян усуллар билан боланинг алмаштирилиши ҳам ушбу жиноят таркибини ҳосил қилади, деб ҳисоблаймиз.

Фарзандликка олиш сирини ошкор қилишнинг бевосита объекти юзасидан ҳам олимлар турлича қарашларни илгари суришган. Жумладан, М.Ҳ.Рустамбаевнинг фикрича, жиноятнинг бевосита объекти фарзандликка олинган болаларнинг нормал ривожланиши учун шарт-шароитларни вужудга келтиришга қаратилган ижтимоий муносабатлар, оила манфаатлари, болаларнинг нормал руҳий ривожланиши ҳисобланади⁶. А.Отажанов ушбу муносабатлар рўйхатига фарзандликка олишнинг сир сақланиши тартибини⁷ белгиловчи ижтимоий муносабатларни ҳам киритади. Мазкур олимларнинг умумлаштирилган ҳолдаги фикрларини қўллаб-қувватлаган ҳолда фарзандликка олиш сирини ошкор қилишнинг **асосий бевосита объекти** фарзандликка олинган болаларнинг нормал жисмоний ва руҳий ривожланиши, оила манфаатлари ҳамда фарзандликка олишнинг сир сақланиши тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, **қўшимча бевосита объекти** фарзандликка олишнинг сир сақланиши юзасидан жамият ва давлат манфаатлари ҳамда нуфузини ҳимоя қилувчи ижтимоий муносабатлар, деб ҳисоблаймиз.

ЖК 124-моддасида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони болани алмаштириб қўйишда ифодаланади. Бу болани бошқа бола билан алмаштириш билан боғлиқ ҳаракатлар орқали содир этилади ҳамда бола алмаштириб қўйилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган ҳисобланади.

ЖК 125-моддасида назарда тутилган жиноят объектив томондан фарзандликка олувчилар, улар бўлмаган ҳолларда васийлик ва ҳомийлик органларининг розилигисиз фарзандликка олиш сирларини ошкор қилиш ёки ФХДЁ органидаги

⁴ Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Т.3. Махсус қисм. Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 217.

⁵ Юлдошева Ш. Болани алмаштириб қўйиш. // www.xushnudbek.uz/bolani-almashtirib-u-jish/

⁶ Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. 3 томлик. Махсус қисм. Т.2. – Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – Б. 147.

⁷ Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм: Дарслик. / Ш.Икрамов, Р.Кабулов, А.Отажонов ва бошқ. / Масъул муҳаррир: Ш.Икрамов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2016. – Б. 165.

фарзандликка олганлар ҳақиқий ота-оналар эмаслиги тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилишда ифодаланади.

Мазкур иккита жиноятнинг ҳам субъекти 16 ёшга тўлган ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Мазкур жиноятлар таркибида субъектив томон муаммоси муҳим жиноят-ҳуқуқий аҳамиятга эга. Ушбу тушунчанинг мазмунини аниқлаш бир қатор назарий ва амалий саволларга (жиноят таркиби тузилиши, унинг субъектив томони ҳажми ва мазмуни) тўғри жавоб беришга имкон беради. Жиноят моҳияти, унинг ижтимоий хавфи кўп жиҳатдан жиноят содир этишга бўлган субъектив мотивация, интилиш, истак, майл билан белгиланади. Жиноят таркибининг бошқа элементларидан фарқли ўлароқ, жиноят ҳуқуқи нормалари деярли ҳар доим жиноят таркибининг субъектив томонига ишора беради. Қонун чиқарувчи, қоида тариқасида, ушбу элементнинг аломатларини айбдор шахснинг мотивацияси, ҳис-туйғулари ва ҳ.к. орқали ифодалайди.

Жиноятларнинг субъектив томони жиноят қонунида белгиланган, ижтимоий хавfli тажовузнинг ички (руҳий) томонини тавсифловчи белгилар мажмуида намоён бўлади, улар айбнинг аниқ шаклида, мотивда, тажовузнинг мақсади ва жиноят субъектининг эмоционал ҳолатидан иборат.

Қасддан содир қилинган жиноятларни квалификация қилиш учун нафақат айбнинг шакли, балки ниятнинг йўналиши ҳам муҳим аҳамиятга эга, бунда муайян ижтимоий хавfli оқибатларга конкрет усуллар орқали эришиш учун субъектнинг маълум майл-истаклар, мотивлар билан тақозо этилган иродавий ҳаракатларини йўналтириш тушунилиши керак.

Айтиш лозимки, мотив дефиницияси жиноят қонунида берилмаган. Ваҳоланки, алоҳида жиноят таркибларини тузишда қонун чиқарувчи турли тушунчаларни мотив ишораси сифатида қўллайди. Шу билан бирга, қарийб барча қўлланадиган мотивацияни белгиловчи тушунчалар тўғридан-тўғри ва қонунни қўлловчи учун мотивни англаб етиш, идрок этиш, талқин этишда муаммо туғдирмайди (тамагирлик, ирқий ёки миллий душманлик ёхуд адоват, диний таассублар ва ҳ.к.). Айни чоғда жиноят мотивини тушуниш, конкрет жиноят таркиби мотиви ўрнида қўлланадиган тушунчага қонун чиқарувчи қандай мазмун сингдираётганига боғлиқ⁸.

Тадқиқотчи У.Закирова барча мотив ва мақсадларни жамлаган ҳолда уларни 1) ғаразли; 2) ғаразли бўлмаган; икки гуруҳга ажратишади⁹. Бироқ, назаримизда, мотив ва мақсадларни бу каби фақат икки гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ эмас. Боиси У.Закирова ғаразли мотив ва мақсадларга қонун чиқарувчи томонидан аниқ-равшан кўрсатилган мотив ва мақсадларни киритади (тамагирлик йўли билан; ғаразгўйлик ниятларида; ғаразгўйлик ёки бошқа манфаатларни кўзлаб; безорилик мотиви; миллий, ирқий, диний ёки ижтимоий камситиш замирида; ўч олиш мотиви мол-мулкни талон-торож қилиш ва бошқалар).

⁸ Ибрагимов С.М. К вопросу о низменном мотиве преступления. // www.wiselawyer.ru/poleznoe/25821-voprosu-nizmennom-motive-prestupleniya.

⁹ Закирова У. Значение преступного мотива и цели при квалификации деяния. // Review of law sciences. – 2018. – №2. // www.cyberleninka.ru/article/n/znachenie-prestupnogo-motiva-i-tseli-pri-kvalifikatsii-deyaniya.

Бугунги кунда “паст ниятлар” тушунчаси ЖКнинг айрим жиноят таркибларида мавжуд. “Паст ниятлар” атамаси жиноят қонунчилигида анча кенг қўлланилади, у масалан, ЖК 124, 125, 131, 133, 137, 139, 141², 227, 230¹-моддалар таркиби конструктив тузилишига субъектив томоннинг белгиси сифатида қўшилган. Кўп ҳолларда у ғаразли ниятлар билан бирга келади (бунда ғаразли ва бошқа паст ниятлар деб қайд этилади). Демак, ғаразли ният шак-шубҳасиз, паст ниятлардан бири ҳисобланади, лекин, қонун чиқарувчи наздида, бошқа паст ниятлар ҳам мавжуд. Бинобарин, паст бўлмаган мотивлар ҳам кўзда тутилган.

Афсуски, мазкур илмий-назарий ва амалиёт муаммоси, унга юридик адабиётда деярли эътибор қаратилмагани сабабли, янада чуқурлашади. Ҳанузгача жиноят ҳуқуқи доктринасида шахснинг паст ниятлари тўғрисида барқарор илмий қарашлар ишлаб чиқилмаган, қайси мезонларга кўра ва нима учун у ёки бу мотивни паст деб топиш лозимлиги мавҳум. Бугунги жиноят қонунчилигида ҳам мазкур тушунча мазмунини конкрет нормада очмасдан фойдаланилади, олимлар ва мутахассислар томонидан паст мотивлар рўйхати, анча ўзбилармонлик билан, субъектив равишда тузилади.

Юридик адабиётларда пастлик (шуҳратпарастлик, тубанлик, разиллик, кўрқоқлик, бурчни нотўғри тушуниш ва бошқ.) жуда кенг тушунилади¹⁰. А.Отажонов эса жиноят субъектив томони мотивининг “паст ният” тушунчаси жиноят таркибининг ўзига хос мазмунидан келиб чиқади ҳамда у жиноят таркибининг зурурий белгисига киритилган бўлса, фақат айбдорнинг қасди паст ниятларда содир этилган тақдирдагина келиб чиқиши тўғрисида мулоҳаза билдиради. Хусусан, болани алмаштириб қўйиш (ЖК 124-моддаси) ёки фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш (ЖК 125-моддаси 2-қисми “б” банди) жиноятларида бошқа паст ниятлар деганда, айбдорнинг бола қариндошларидан, боладан ёки фарзандликка олган шахслардан ўч олиш, уларни кўролмаслик, зарар етказишни хоҳлаш каби алоҳида ахлоқсизлигидан далолат берувчи хулқ-атвори тушунилади¹¹.

Бундан ташқари, С.И.Никулин фикрига кўра, “паст ниятлар – бу шундай мотивларки, улар одоб-ахлоқ қоидаларини қўпол равишда бузади (масалан, ўч олиш, миллий ва ирқчилик замирида)¹²”. Худди шунга ўхшаш позицияга тадқиқотчи А.И.Чучаев ҳам эгаллайди. Унинг назарида, бошқа паст ниятлар остида ўч олиш, рашк, соғлом болани касалга алмаштириб қўйиш¹³. Бу ерда, сўз одоб-ахлоқ, жамият қадриятларига зид бўлган мотивлар ҳақида боради.

Айрим олимлар, масалан А.Н.Игнатов, конкрет мотивларни паст деб тан олиш масаласини суд ваколатига киритади. Унинг фикрига кўра, паст ниятлар сифатида тамагирлик, ўч олиш, рашк, ҳасад ва бошқа суд паст деб топган мотивлар бўлиши

¹⁰ Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Т.1. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси ҳарбий-техника институти, 2018. – Б. 243.

¹¹ Отажонов А.А. Шахсга қарши жиноятлар: Ўқув қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2012. – Б.151.

¹² Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Отв. ред. В.И.Радченко. – М., 2000. – С. 301.

¹³ Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Под ред. А.И.Чучаева. – М., 2004. – С. 348.

мумкин¹⁴. Бу фикрни қўллаб-қувватлаш қийин, боиси, жиноят таркиби конструктив элементини талқин қилиш, шарҳлашни судьянинг субъектив ихтиёрига топшириш амалиётда ўзбошимчалик ва судга ишончсизликни келтириб чиқариши аниқ.

Ўз навбатида тадқиқотчи Е.Гиль паст ниятларга, жиноят қонунида жиноий жавобгарлик асоси бўлган, жавобгарликни оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи, конкрет жиноят таркибларини квалификация қилишда конструктив аломат сифатида қуйидагиларни қўшади. Унга, мисол учун тамагирлик, безорилик, ўч олиш, миллий, ирқий ёки диний адоват замиридаги мотивлар маъқул кўринади. Унинг наздида жиноят қонунида жавобгарликни белгилаш, уни кучайтириш билан боғлиқ бўлмаган барча мотив ва мақсадлар, паст мазмунга эга бўлмаган мотивация ҳисобланади.

Биз бу фикрга ҳам қўшила олмаймиз, сабаби, Е.Гиль асоссиз равишда барча жиноят-ҳуқуқий мотивларни паст мотив туркумига киритиб юбормоқда. Бу эса, назаримизда жиноят қонунини қонунчилик йўлида эмас, балки фалсафа, одоб-ахлоқ ва маданият каби конкрет бўлмаган, баҳоловчи ва мавҳум категорияларга эга соҳаларга тортиб кетмоқда.

Паст ният остида қонун чиқарувчи томонидан конкрет мақсад ва мотивация кўрсатилмасдан, қонун қўлловчининг субъектив ихтиёрига топшириб қўйиши, амалиётда анча муракаббиклар ва турли хил қонунни қўллаш амалиётини шаклланишига олиб келиши мумкин. Фикримизча, юридик матнгда қўлланиладиган ҳар бир атама бир маъноли, синонимия ҳодисасидан холи, расмий сўзлардан иборат бўлиши лозим.

Юқоридаги муаммоли масалаларни муайян жиноят таркиблари мисолида кўриб чиқамиз.

Жиноят кодексининг 124-моддасида болани алмаштириб қўйиш учун жавобгарлик белгиланган. Болани алмаштириб қўйишнинг субъектив томони айб билан тавсифланади, башарти унинг шакли Жиноят кодексининг нормасида белгиланмаган бўлсада, моддани талқин қилишда аниқ белгиланади. Тамагирлик ёки **бошқа паст** ниятларга ишора қилиш жиноятда айбнинг эҳтиётсизлик шакли мавжудлигини истисно қилади.

Алмаштириб қўйиш фақат қасддан амалга оширилиши мумкин, қолаверса жиноят таркиби формал шаклда тузилганлиги сабабли, қасдни тўғри ёки эгри шаклга ажратиш имкони йўқ. Оқибатлар жиноят таркибининг объектив томони доирасига киритилмаганлиги сабабли, уларга нисбатан руҳий муносабатни қасд таркибига киритиш учун ҳеч қандай асос мавжуд эмас. Демак, болани алмаштириб қўйишдаги қасд формал таркиблар учун хос бўлиб, шахснинг бир болани бошқасига алмаштириб қўйишнинг ижтимоий хавфлилигини англашидан иборат.

Қонун жиноят таркиби субъектив томонининг зарурий белгиси сифатида мотив – **тамагирлик ёки бошқа паст ниятни** кўрсатади. Тамагирлик жиноят содир этиишдан сўнг моддий манфаат кўриш ёки моддий харажатлардан халос бўлиш истагида, бунда, моддий фойдани олиш бирдан ёки келгусида, масалан, шантаж натижасида, кўзланиши мумкин.

¹⁴ Гиль Е.А. Классификация и значение мотивов и целей преступления. // Наука и образование сегодня. – 2019. – №5 (40). // www.cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-i-znachenie-motivov-i-tseley-prestupleniya.

М.Х.Рустамбаев фикрича, болани алмаштириб қўйишда паст ниятлар сифатида ўч олиш, ҳасад бўлиши мумкин¹⁵. Бизнингча, болани алмаштириб қўйишда паст ниятлар нафақат ўч олиш, ҳасад, балки жисмонан ногирон туғилган фарзанди ўрнига соғлом фарзандли бўлиш истаги ва бошқаларда намоён бўлади. Улар, шунингдек, камситиш, болани жинси ёки ташқи қиёфасига қараб, болани алмаштириш истагида ифодаланиши мумкин. Болани маълум тиббий тажрибаларни ўтказиш, унинг органлари ёки тўқималарини трансплантация қилиш учун фойдаланиш, жинсий ёки турли ноқонуний диний маросимларда фойдаланиш истагини ҳам паст ниятларга киритиш мумкин (албатта, бунда тегишли ЖК моддалари билан жиноятлар жами вужудга келади).

Тадқиқотчи У.Закирова тўғри қайд этганидек, паст ниятлар юридик атама ҳисобланмайди, маъно ва мазмун жиҳатдан паст ниятлар номоддий кўринишга эга¹⁶.

Паст ниятлар категориясига акселижтимоийлик даражаси турфа бўлган ниятларнинг жуда кенг доираси киради. Аммо ЖК ушбу субъектив омилнинг мазмунига қараб жавобгарликни алоҳида индивидуаллаштиришга имкон бермайди, бизнингча бу Жиноят кодексидаги камчилик ҳисобланиши мумкин. Ҳозирги вақтда алмаштириб қўйиш ниятлари ўртасидаги фарқлар фақат жазони тайинлашда ўз аксини топиши мумкин, зотан мотивация жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги даражасига таъсир қилади.

Ота-оналар ўзаро ихтиёрий равишда фарзандларини алмаштиришга рози бўлиши, масалан, бошқа жинсдаги фарзандга эга бўлишни хоҳлашида намоён бўлган хатти-ҳаракатлар, моҳиятан ахлоқсиз, аммо ноқонуний тусга эга эмас. Шу билан бирга, амалиётда бундай ҳаракатлар “вояга етмаган шахсларни олди-сотдиси” деб баҳоланиши ҳам мумкин. Аммо, бизнинг фикримизча, бундай ҳаракатларни вояга етмаганларни одди-сотдиси билан боғлиқ битимларга киритиш мақсадга мувофиқ эмас, боиси ўз фарзандини эвазига бошқа болани олишни ушбу ҳаракатлар натижасида бирон моддий фойда ёки наф олишга тенглаштириб бўлмайди.

Оила институтига қарши навбатдаги жиноят – бу Жиноят кодексининг 125-моддасида назарда тутилган фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш.

Кўриб чиқиладиган қилмишнинг субъектив томони фақат тўғри қасд шаклида намоён бўлиши мумкин. Шахс фарзандликка олувчининг ёки васийлик ва ҳомийлик органининг эркига қарши етим ёки ота-она ғамхўрлигидан маҳрум бўлган болаларни фарзандликка олишнинг қонун билан қўриқланадиган сирини ошкор қилаётгани англаб туради ва бу ҳаракатларни амалга оширишни истади.

Таҳлил қилинадиган жиноятнинг 2-қисми “б” бандининг субъектив томони зарурий белгиси – бу ғаразғўйлик ёки **бошқа паст** ниятларнинг мавжудлиги. Ғаразғўйлик ниятига маълум мулкӣ фойда олиш истаги билан боғлиқ мотивлар киради. Бошқа паст мотивлар ҳасад, ўч олиш ва бошқаларда ифодаланиши мумкин.

¹⁵ Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳукуки курси. Т.3. Махсус қисм. Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 218.

¹⁶ Закирова У. Значение преступного мотива и цели при квалификации деяния. // Review of law sciences. – 2018. – №2. // www.cyberleninka.ru/article/n/znachenie-prestupnogo-motiva-i-tseli-pri-kvalifikatsii-deyaniya.

Бизнинг фикримизча, қонун чиқарувчи ғаразгўйлик ёки бошқа паст ниятларни фақат бошқа шахслар учун белгилаган, чунки касб фаолияти ёки хизмат мавқеига кўра фарзандликка олишни сир сақлаши шарт бўлган шахс томонидан сирни ошкор этиши ўз-ўзидан катта ижтимоий хавфга эга.

Бошқа паст ниятларга Жиноят кодексининг 125-моддасига ҳам маълум бўлган мотивлар бўлиши мумкин (масалан, ўч олиш, кўролмаслик, душманлик).

Масалан, суд-тергов амалиётига 11 ёшли неварасига яқинда ўғли билан ажрашган келинидан ўч олиш ниятида унинг асраб олингани ҳақидаги бор “ҳақиқатни” айтган бувининг иши маълум. Бола асраб олингани ҳақида бувиси унинг синфдошларига айтиб берган.

Мазкур жиноятлар мотивларини таҳлил қилишда уларнинг пастлиги моҳиятини белгилаш айниқса муаммоли бўлиб, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари “ўзбошимчалиги” учун имкониятларни сезиларли даражада кенгайтиради. Ушбу масалада тадқиқот олиб борган олимларнинг таъкидлашича, жиноят қонунида паст мотиви таърифи ва мазмуни кўрсатилмагани, жиноят-ҳуқуқий нормани қўллашда хатолар ва ноаниқ ҳолатларни келтириб чиқаради, охир-оқибат, бу жиноий қилмиш учун одилона жазо тайинлашда ва жиноятларни профилактика қилишда ўзининг салбий таъсирини кўрсатади¹⁷.

Дарҳақиқат, қонун нормасида жиноий ниятларни аниқлаштириш, жиноятни тўғри квалификация қилишнинг бош талабидир.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда қуйидагиларни таклиф қиламиз:

биринчидан, Жиноят кодекси 124 ва 125-моддаларида “паст ниятлар” категориясини диспозициядан чиқариб ташлаш ва уни **“бошқа шахсий манфаатдорлик”** мотиви билан алмаштириш;

иккинчидан, жиноят ҳуқуқи доктринасида мавжуд ишланмалардан фойдаланган ҳолда, паст мотивларни норматив тартибга солишни такомиллаштириш мақсадида, ҳар бир паст мотив кўрсатилган жиноят таркибини танқидий қайта кўриб чиқиш, ва имкон қадар таркиб конструкциясида очиб бериш;

учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан судларга паст ниятларда содир этиладиган жиноятларни тўғри квалификация қилиш бўйича махсус тушунтириш бериш мақсадга мувофиқ.

Жиноят мотиви ва мақсадини тўғри англаш ва аниқлаш, хусусан жиноят қонунчилигида “паст ният” мавҳум категориясини чиқариб, ўрнини конкрет жиноят таркибидан келиб чиқиб, мотивацияни ёйиқ ҳолда тавсифлаш, амалиётда қонунни қўлловчига жиноятни очиш, квалификация қилиш, жазо тайинлаш ва келгусида жиноятларнинг олдини олишга самарали хизмат қилади.

ЖК 125-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмишнинг ижтимоий хавфи юқори эмаслиги, қилмиш эҳтиётсизлик орақасидан ҳам содир этилиши мумкинлиги,

¹⁷ Ибрагимов С.М. Уголовно-правовая и криминологическая характеристики низменных мотивов в преступлениях против личности. // www.lawtheses.com/ugolovno-pravovaya-i-kriminologicheskaya-harakteristiki-nizmennyh-motivov-v-prestupleniyah-protiv-lichnosti#ixzz6xUgKupJf; Карасёва М.Ю. Мотив и цель как факультативный признак субъективной стороны преступления. // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 10-1. – С. 158-161.

жиноий оқибат назарда тутилмаганлиги, норма санкциясида озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлган жазо назарда тутилмаганлиги ва бошқа шу кабилар билан изоҳланади.

Шунингдек, статистик маълумотлар таҳлили суд амалиётида мазкур тоифадаги ишлар кам қўрилганлигини кўрсатмоқда. Жумладан, судлар томонидан 2014 йилда 1 та жиноят иши юзасидан 1 нафар шахсга нисбатан амнистия акти асосида иш тугатилган, 2015 йилда 3 та жиноят иши юзасидан 3 нафар шахсга нисбатан, шундан 1 нафар шахсга нисбатан ҳукм чиқарилган, 2 нафар шахсга нисбатан тарафлар ярашганлиги туфайли жиноят иши тугатилган, 2016 йилда 2 та жиноят иши юзасидан 4 нафар шахсга нисбатан, шундан 3 нафарига (1 нафарига жазо (жарима) тайинлаб) ҳукм чиқарилган, 1 нафар шахсга нисбатан жиноят иши тугатилган.

Бундан ташқари, хорижий давлатларнинг жиноят қонунчилиги таҳлили Россия Федерацияси (ЖК 155-моддаси), Қозоғистон (ЖК 135-моддаси), Молдова (ЖК 204-моддаси), Арманистон (ЖК 169-моддаси), Озарбайжон (ЖК 175-моддаси), Тожикистон (ЖК 173-моддаси) давлатларида фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш учун жиноий жавобгарлик фақат “касб фаолияти ёки хизмат мавқеига кўра фарзандликка олишни сир сақлаши шарт бўлган шахс томонидан, шунингдек бошқа шахс томонидан ғаразгўйлик ёки бошқа паст ниятларда содир этилган” бўлсагина вужудга келишини кўрсатмоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, **ЖК 125-моддасидан фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш учун жиноий жавобгарликни назарда тутувчи биринчи қисмни чиқариб, МЖтКни ушбу қилмиш учун жавобгарликни назарда тутувчи 481-модда билан тўлдириш таклиф этилади.**

References:

1. Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм: Дарслик. / Ш.Икрамов, Р.Кабулов, А.Отажонов ва бошқ. / Масъул муҳаррир: Ш.Икрамов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – Б. 161.
2. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. 3 томлик. Махсус қисм. Т.2. – Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – Б. 146.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 7 январдаги “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги ЎРҚ–139-сон Қонуни. // www.lex.uz/docs/1297315
4. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Т.3. Махсус қисм. Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 217.
5. Юлдошева Ш. Болани алмаштириб қўйиш. // www.xushnudbek.uz/bolani-almashtirib-u-jish/
6. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. 3 томлик. Махсус қисм. Т.2. – Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – Б. 147.

7. Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм: Дарслик. / Ш.Икрамов, Р.Кабулов, А.Отажонов ва бошқ. / Масъул муҳаррир: Ш.Икрамов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – Б. 165.
8. Ибрагимов С.М. К вопросу о низменном мотиве преступления. // www.wiselawyer.ru/poleznoe/25821-voprosu-nizmennom-motive-prestupleniya.
9. Закирова У. Значение преступного мотива и цели при квалификации деяния. // Review of law sciences. – 2018. – №2. // www.cyberleninka.ru/article/n/znachenie-prestupnogo-motiva-i-tseli-pri-kvalifikatsii-deyaniya.
10. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Т.1. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси ҳарбий-техника институти, 2018. – Б. 243.
11. Отажонов А.А. Шахсга қарши жиноятлар: Ўқув қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. – Б.151.
12. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Отв. ред. В.И.Радченко. – М., 2000. – С. 301.
13. Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Под ред. А.И.Чучаева. – М., 2004. – С. 348.
14. Гиль Е.А. Классификация и значение мотивов и целей преступления. // Наука и образование сегодня. – 2019. – №5 (40). // www.cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-i-znachenie-motivov-i-tseley-prestupleniya.
15. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Т.3. Махсус қисм. Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва ҳавфсизликка қарши жиноятлар: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – Б. 218.
16. Закирова У. Значение преступного мотива и цели при квалификации деяния. // Review of law sciences. – 2018. – №2. // www.cyberleninka.ru/article/n/znachenie-prestupnogo-motiva-i-tseli-pri-kvalifikatsii-deyaniya.
17. Ибрагимов С.М. Уголовно-правовая и криминологическая характеристики низменных мотивов в преступлениях против личности. // www.lawtheses.com/ugolovno-pravovaya-i-kriminologicheskaya-harakteristiki-nizmennyh-motivov-v-prestupleniyah-protiv-lichnosti#ixzz6xUgKupJf; Карасёва М.Ю. Мотив и цель как факультативный признак субъективной стороны преступления. // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 10-1. – С. 158-161.